

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาความเชื่อที่มีผลต่อการควบคุมทางสังคมใน 3 ด้าน คือ ด้านสุขภาพอนามัย การประกอบอาชีพ และความสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างหญิง ชาย และศึกษาถึงวิธีการ และกลไกในการถ่ายทอดความเชื่อ ผู้วิจัยได้ดำเนินการวิจัย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

การเตรียมตัวของผู้วิจัย

1. การศึกษาเอกสาร

1.1 การวิจัยนี้เป็นการวิจัยในแนววัฒนธรรมชุมชน ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน การควบคุมทางสังคม การถ่ายทอดความเชื่อ และความสัมพันธ์ทางสังคม มาเป็นกรอบในการเก็บข้อมูล และวิเคราะห์ ข้อมูล

1.2 ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับล้านนา โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับการวิจัยซึ่งสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ มีเอกสารด้านนี้อยู่มาก นอกจากนี้แล้ว ผู้วิจัยยังแสวงหาความรู้เพิ่มเติมจากการเข้าร่วมการสัมมนาเกี่ยวกับล้านนา

1.3 การศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อเป็นแนวทางในการกำหนดประเด็นในการเก็บข้อมูล

การหาผู้ให้ข้อมูลหลัก

ในการหาผู้ให้ข้อมูลหลักนั้น ผู้วิจัย พิจารณา เลือกผู้ที่มีความรู้และประสบการณ์เกี่ยวกับเรื่องที่ทำวิจัย โดยพิจารณาจากกลุ่มคนและบุคคลต่าง ๆ ในชุมชน คือ

1. ผู้อาวุโส อันได้แก่ ผู้เฒ่าผู้แก่ ที่อาศัยอยู่ในชุมชน เป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ต่าง ๆ มากมาย และเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องต่าง ๆ อย่างลึกซึ้ง โดยเฉพาะ ในเรื่องของความเชื่อ บุคคลกลุ่มนี้จะเป็นผู้ให้ข้อมูลดีที่สุด

2. ผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน อสม. จะเป็นผู้ให้ข้อมูลในด้านการปกครองของหมู่บ้าน ข้อมูลกลุ่ม องค์กรต่าง ๆ ที่มีอยู่ในชุมชน รวมถึงข้อมูลที่ทำขึ้นมาเพื่อเป็นประโยชน์ในการพัฒนาชุมชน คือ กชช 2 ค และ จปฐ ข้อมูลด้านสุขภาพ เป็นต้น

3. ปู่จารย์วัด ซึ่งหมายถึง มัคคทายก หรืออาจารย์วัด นั้นเอง ถือว่าเป็นผู้นำที่ไม่เป็นทางการ เป็นผู้ที่คนในชุมชนให้ความเคารพนับถือมากที่สุดรองจากเจ้าอาวาส เนื่องจากเป็นผู้อาวุโสสูงสุด ประกอบกับเป็นผู้ที่ผ่านการบวชเรียนมาก่อน เป็นผู้มีความรู้ และเคยดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสมาแล้ว มีความรู้ด้าน ความเชื่อ และพิธีกรรม

4. สตรีที่แต่งงานแล้ว หรือเป็นหม้าย เป็นผู้ให้ข้อมูลในการดูแลสุขภาพของตน และคนภายในครอบครัว ข้อมูลด้านความสัมพันธ์หญิง ชาย ตลอดถึง เป็นผู้เข้าถึงหรือ เข้าใกล้อำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ได้ เช่น เป็นผู้เตรียมอุปกรณ์ เครื่องเซ่นไหว้ต่าง ๆ สำหรับที่จะนำไปประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ

5. ผู้ชายที่เป็นหัวหน้าครอบครัว หรือลูกชายคนโต บางครั้งก็รวมถึงสตรีในครอบครัวด้วย เนื่องจากขาดผู้ชาย เป็นผู้ให้ข้อมูลในด้านที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรและพิธีกรรม

6. เยาวชน ที่มีอายุไม่เกิน 18 ปี อยู่ในวัยเรียน จะเป็นผู้ให้ข้อมูลในด้านของการได้รับการถ่ายทอดความเชื่อมาในเรื่องของความเชื่อ

เมื่อผู้วิจัยค้นหาผู้ให้ข้อมูลหลักได้แล้ว ก็ดำเนินการสัมภาษณ์ พูดคุยด้วย เพื่อเก็บข้อมูลตามประเด็นต่อไป และผู้วิจัย ก็ให้ความสำคัญแก่บุคคลอื่น ๆ ในชุมชน พูดคุย และร่วมกิจกรรมด้วย เมื่อมีโอกาส เนื่องจากในบางครั้ง ข้อมูลที่ได้มาจากคนอื่นด้วยก็มี

การเก็บข้อมูลภาคสนาม

ในการดำเนินการวิจัย ผู้วิจัยเป็นคนที่มีอาศัยในพื้นที่ มีความคุ้นเคยกับบุคคลในพื้นที่เป็นอย่างดี จึงไม่ประสบปัญหาในการเก็บรวบรวมข้อมูล ทุกอย่างเป็นไปโดยสะดวก โดยส่วนใหญ่แล้วผู้วิจัยมักเก็บข้อมูลในเสาร์ อาทิตย์ เพราะเป็นวันหยุด ในการเก็บข้อมูล ผู้วิจัยใช้การสังเกต ทั้งที่มีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมและแบบบันทึกที่ผู้วิจัยจัดทำขึ้นเอง เพื่อบันทึกข้อมูลในประเด็นต่าง ๆ ผู้วิจัยใช้การ สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง ทำการสัมภาษณ์พูดคุยแบบไม่เป็นทางการกับแหล่งข้อมูลโดยคำถามที่ใช้เป็นคำถามปลายเปิดตามประเด็นที่กำหนด นอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้บันทึกภาพด้วยกล้องถ่ายรูป เมื่อชุมชนมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการ

ควบคุมพฤติกรรมทางสังคม ในการเก็บข้อมูลภาคสนามของผู้วิจัยบางครั้ง ก็เอาอาหารและสิ่งของไปฝาก ซึ่งถือว่าเป็นเรื่องปกติของชุมชนที่เป็นเครือญาติกันทั้งหมู่บ้าน การพูดคุย การสร้างความสัมพันธ์ในระยะแรก ก่อนเข้าสู่บทสนทนา ก็เป็นการพูดคุยกันไปตามปกติ บางครั้งก็เริ่มด้วยการนิทาและการเล่าขานสู่กันฟัง เป็นการพูดด้วยความสนุกสนาน โดยแต่ละครั้งที่เข้าไปพูดคุย ผู้วิจัยมีแนวคำถามหลักอยู่และก็มีมีการพูดคุย ชักถามในประเด็นย่อยๆ เพื่อให้ได้ข้อมูลในระดับลึก ตลอดจนสังเกตท่าที ความรู้สึก ปฏิกริยาของผู้ให้ข้อมูล ผู้วิจัยซึ่งเป็นผู้สัมภาษณ์เองได้ใช้บรรยากาศที่มีลักษณะแบบเป็นกันเองไม่มีพิธีรีตองและไม่ใช้แบบสอบถามเพื่อผู้ถูกสัมภาษณ์จะได้ไม่รู้สึกกลัวและเบื่อหน่ายกว่าถูกสัมภาษณ์ที่ใช้แบบสอบถาม (ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ อ้างใน สุภาภรณ์ จันทวานิช, 25...หน้า 70) เมื่อได้ข้อมูลจากคนใดคนหนึ่งแล้วผู้วิจัยมีการตรวจสอบโดยการใช้คำถามคำตอบนั้นไปพูดคุยสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับอีกคนหนึ่ง ซึ่งเป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยจำเป็นต้องดึงออกมา ซึ่งผู้สัมภาษณ์ต้องพยายามดึงความสนใจของผู้ถูกสัมภาษณ์ให้มาตรงจุดที่ต้องการ เพราะแต่ละครั้งที่ผู้วิจัยไปตามบ้านของกลุ่มเป้าหมาย ก็มักมีผู้อื่นอยู่ก่อน 3-5 คน ขึ้นไป พูดคุยอยู่ก่อนแล้ว บางครั้งแม้ว่าผู้วิจัยไปก่อน ก็มักมีคนอื่น มาร่วมสนทนา พูดคุยสนทนา ขึ้นเรื่อย ๆ บางคนก็มาร่วมฟังเฉย ๆ ก็ถือเป็นเรื่องสนุกและเป็นเรื่องธรรมดาตามาก ซึ่งเมื่อพูดไปพูดมา สามารถจับทางที่พูดเรื่องที่ต้องการได้แล้ว หรือ เข้าถึงขั้นการสัมภาษณ์ พูดคุย คนที่ไม่อยากมีส่วนร่วมก็ลุกออกจากวงไป คนที่สนใจก็ร่วมอยู่ต่อพูดคุยด้วยกันไป หากเป็นเรื่องราวในอดีต ผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังพูดคุยให้รับทราบได้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเกษตร สุขภาพ หรือ ความสัมพันธ์ระหว่างเพศ ทั้งหญิงและชายพูดคุยได้หมด แต่หากเกี่ยวข้องกับเรื่องราวปัจจุบัน คนรุ่นหนุ่มๆ หรือ คนรุ่นใหม่เป็นผู้เล่าได้ดีโดยเฉพาะ นอกจากนี้แล้วผู้ที่เป็นน้อย เป็นหนาน มักรู้ทุกอย่างก็ว่าได้ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกิน วัฒนธรรม ประเพณี การรักษาพยาบาล ฯลฯ เพราะว่าเป็นเรื่องราวที่สัมผัสโดยตรง เป็นเรื่องราวที่อยู่ในชีวิตประจำวัน และที่สำคัญเป็นเรื่องที่จาร ไว้ในโบราณ พับสา ผู้ที่รู้ตัวเมื่อนั้นที่สามารถอ่านออกและรู้เรื่องราวได้ดี ผู้ที่มีความรู้ ผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน และชาวบ้านคนอื่นๆ ในชุมชนล้วนแล้วแต่เป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับเรื่องที่คุณวิจัยกำลังศึกษาอยู่ด้วยทั้งสิ้น ในขณะที่พูดคุยสัมภาษณ์ ผู้วิจัยได้ทำการสังเกตกลุ่มบุคคลเหล่านี้ เพื่อที่จะได้รู้ ได้เห็น ได้คิด และได้รู้สึก เหมือนกับที่คนส่วนใหญ่เขารู้สึกและสามารถที่วิเคราะห์ แบบแผนของการจัดการ ของสังคมนั้นอย่างมีเหตุและผล ตามทฤษฎี ก็

ง่ายต่อการจัดเก็บข้อมูลต่อไปได้ และในการสังเกต อมรา พงศาพิชญ์ (อมรา พงศาพิชญ์ อ้างใน สุภางค์ จันทวานิช, 25...หน้า 58) ได้ให้ความหมายว่า เป็นการเข้าร่วมอยู่ในสังคม และชุมชนที่ต้องการศึกษาและ สุภางค์ จันทวานิช (2539, หน้า 44.45) กล่าวว่า การสังเกตเป็นวิธีการหาข้อเท็จจริงในสิ่งที่เกิดขึ้น เพื่อวิเคราะห์หาความสัมพันธ์ ของสิ่งที่เกิดขึ้น กับสิ่งอื่น และนอกจากนี้แล้ว ผู้วิจัยก็เข้าไปสังเกต แบบมีส่วนร่วมด้วย เช่น ในประเพณีต่างๆ เช่น วันพระ เข้าไปตักบาตร ทำบุญ ฟังธรรม เทศนา จากพระสงฆ์ เข้าร่วมงานปอยผีต่าย หรือ งานศพ การสังเกตลักษณะนี้ไม่มีการบันทึกใดๆ ในขณะที่เข้าไปร่วม แต่ได้จดจำเอาไว้ แล้ว ปลีกเวลามานับที่ทีหลัง โดยทั่วไปแล้วเกี่ยวกับการบันทึกเพื่อใช้ในการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยใช้ บันทึก 3 ชนิด คือ

1. การใช้ความจำในการสัมภาษณ์พูดคุย หรือการสังเกต ผู้วิจัยพยายามจดจำ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น ให้ได้มากที่สุด เท่าที่ได้ รอจนกว่าจะมีโอกาสบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ซึ่งโอกาสส่วนใหญ่มักสร้างขึ้นเอง เช่น การเข้าร่วมสังเกตการณ์และพูดคุย ในงานปอยผีต่าย ผู้เขียนมักปลีกตัวไปห้องน้ำ เพื่อเขียนในกระดาษแผ่นเล็กด้วยดินสอแท่งประมาณสาม นิ้ว ที่พกติดตัวไปไหนมาไหนตลอดเวลา จากนั้นค่อยไปขยายใจความเอาทีหลังเมื่อถึงบ้านตนเองเป็นการจดบันทึกหลังจากเหตุการณ์สิ้นสุดลง ซึ่งบางครั้งแล้วเมื่อจะเขียนออกมาจะยาก เพราะที่จดแล้วก็ไม่รู้ว่าทำอะไร ที่จดนั้นหมายความว่าอย่างไร เพราะเป็นเพียงคำหรือประโยคสั้น ๆ บางครั้งต้องปล่อยให้สมองว่างก่อนถึงจะนึกออก เมื่อนึกออกแล้วจึงเขียนข้อมูลที่จดจำไว้ ยามสมองว่างทำให้สามารถเขียนออกได้ เขียนออกมาแล้วไม่แน่ใจว่าถูกต้องตามที่ไปสัมภาษณ์พูดคุยหรือเปล่า ผู้วิจัยก็เอาที่เขียนออกมาไปตรวจเช็คกับข้อมูลที่จดบันทึกไว้ ซึ่งมักเป็นเรื่องราวหรือข้อมูลที่ค่อนข้างสำคัญ ข้อมูลจากการจดจำ เมื่อเขียนออกมาแล้วก็ถูกแบ่งประเภทและจัดลำดับเหตุการณ์ก่อนหลัง บุคคลที่เกี่ยวข้อง สถานที่ และ อื่นๆ

2. การจดข้อความสำคัญ การใช้วิธีการนี้ ผู้วิจัยจดไว้เพื่อกันลืมและไม่อยากเสียเวลา ในการจดแบบยาว ๆ ผู้วิจัยจดบันทึกข้อความสั้น ๆ ไว้เป็นใจความหลักแล้วเขียนเพิ่มเติมทีหลัง ในการใช้วิธีการนี้ใช้เมื่อเป็นกรณีพิเศษในสถานการณ์ โอกาสที่เอื้อต่อ การจดบันทึกข้อความสำคัญ เช่น การพูดคุยที่มีเวลาจำกัดที่ผู้ให้สัมภาษณ์ พูดคุยต้องไปทำธุระอย่างอื่น การพูดคุยกับคนหลายคนในเวลาเดียวกันและการสังเกตการณ์บางโอกาสที่ไม่มีผู้คนสนใจมากนัก

3. บันทึกสนาม ผู้วิจัยทำบันทึกสนามทุกครั้งที่ทำการลงภาคสนามเพื่อศึกษาข้อมูลแล้วแต่โอกาส แต่โดยมากจัดเวลาไว้วันละ 1/2-1 ชั่วโมง ในตอนกลางวันเพื่อบันทึกเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่ผ่านมาเพื่อจะได้ทราบวัน เวลา สถานที่ ที่ทำการศึกษา ผู้ที่เกี่ยวข้องและจัดเก็บข้อมูล เพื่อนำมาตีความทันทีเมื่อได้ข้อมูลจากการสังเกตสัมภาษณ์ได้แก่ บันทึกประจำวัน บันทึกสถานที่ สถานการณ์ ที่มองเห็นถึงสัมพันธ์กับเรื่องที่ศึกษาวิจัย ตลอดจนผู้ที่เกี่ยวข้อง และบันทึกสนาม ซึ่งมี 2 ส่วน คือ

3.1 ส่วนพรรณนา เหตุการณ์ กิจกรรมและผู้ที่เกี่ยวข้องที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งให้เห็นภาพของเหตุการณ์ กิจกรรม ผู้ที่เกี่ยวข้องอย่างละเอียดซึ่งช่วยในการวิเคราะห์โครงสร้างของสังคม ความสัมพันธ์ทางสังคม ความเชื่อที่มีอยู่ วิธีการ กลไกในการถ่ายทอดความเชื่อ ทำการสังเกตตามกรอบที่ตั้งไว้ อันก่อให้เกิดความเข้าใจ สามารถเก็บข้อมูลได้ลึกซึ้ง

3.2 ข้อมูลตอบโต้หรือสัมภาษณ์เพื่อนำไปสรุปวิเคราะห์ปัญหาหรือประเด็นต่าง ๆ ของผู้ทำการวิจัย หากไม่ครอบคลุมเนื้อหา ผู้วิจัยก็ทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติมจนข้อมูลครบถ้วนตามประเด็น และบางครั้งผู้วิจัยก็ออกมาวิเคราะห์ข้อมูลนอกชุมชน เพื่อให้เกิดความเป็นกลางมากที่สุด

การวิเคราะห์และการตรวจสอบข้อมูล

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ผู้วิจัยทำการบันทึก และตรวจสอบข้อมูลว่าข้อมูลที่ได้ตอบปัญหาของการวิจัยหรือไม่ คำถามชุดเดียวกัน แต่ต่างคน ต่างเวลา และต่างสถานที่ รวมถึงการใช้วิธีการสังเกตเข้าร่วมด้วย

สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ในขณะที่อยู่ในสนามด้วยตนเอง พร้อมกับการเก็บรวบรวมข้อมูล ข้อมูลใดที่ยังขาดอยู่ก็เก็บรวบรวมเพิ่มและทำการวิเคราะห์หาข้อสรุปจนกว่าได้ข้อมูลที่แท้จริงของชุมชน การนำเสนอข้อมูลในเชิงพรรณนาเป็นสำคัญ